

Szakonyi Károly

Hubay Miklós

105 éve, 1918. április 3-án született Hubay Miklós, aki gazdag és sokrétű életművével megérdemelte, hogy emlékét megőrizzük.

Ő volt a magyar drámaírók doyenje, a par excellence drámaíró, egész életét a drámának, a színháznak szentelte. Bár esszéi kitűnőek, napló-jegyzetei remek prózák, nem csak kirándulást tett valamelyik irodalmi műfajból a dráma területére, ő a színműben, tragédiában, komédiában találta meg írói terrénumát.

A nagyváradi kisdiák még nem tud olvasni, amikor a szülei könyvtárában megismeri a Zichy Mihály illusztrálta Madách-művet, a képek megragadják fantáziáját, később a megismert szöveg rabul ejti, néhány év múlva, gimnazistaként – minthogy Váradon a trianoni elcsatolás után nem lévén magyar nyelvű gimnázium, a debreceni piaristáknál volt magán-tanuló – másodikos korában a Szigligeti Társaság pályázatára megírja: A bölcselet és drámairodalom tárgykörében első, és máris nagyszabású tanulmányát: „Optimista vagy pesszimista-e Az ember tragédiája."

Ettől kezdve mély lelki rokonság köti Madáchhoz. Drámaírói sorsában számos azonos vonást talál a mindenkori magyar dráma és benne a saját helyzetére. Sokszor veszi majd körül a csend, ahogy a sztregovai remetét. De ezt a csendet ismerte Csokonai meg Katona József, sőt Füst Milán is, mondta mindig keserűen.

Kétségtelen, Hubay Miklós úgy tekintett a Műre, mintha sajátja lenne, elemzi, tanítja, követévé válik, félti és ápolja, büszke rá, ha idegenek dicsérik, féltékeny, ha nem figyelnek rá eléggé. Amikor a párizsi Conservatoire igazgatója egy franciaországi bemutató után mentegetődzve mondja, hogy „mi franciák nem szoktuk elvárni egyetlen kis nemzettől sem, hogy nagy drámai művet produkáljon", a szavak, bár dicsérőek, szíven döfik. Hubay itthon, színműveszti tanársága idején, majd külföldön mindenütt azt hirdette, hogy igenis, nagy műveket produkálnak kis népek is.

Ez a gondolat vezérelte akkor is, amikor 1942-ben ösztöndíjjal Genfbe került, ahol 1946-ban a Magyar Tájékoztató Könyvtár igazgatójaként francia barátaival József Attila és más magyar költők verseit fordította. Tapasztalhattuk, hogy azután is, egész életében követe volt a világban a magyar irodalomnak. Aligha ismerhettünk nála kollegiálisabb kortársat. Számon tartotta drámaíró társainak munkáit, sikereit, ott volt – sokszor külföldön is – a bemutatókon.

Genfből hazatérve 1950–57-ig a Színművészeti Főiskolán tanított, s közben a Nemzeti Színház dramaturgja volt, azonban mindkét állásától a forradalom alatti szereplése miatt – ugyanis a Parlamentben működő szabad rádió munkatársa volt – egyazon napon fosztották meg.

Máról holnapra vált bizonytalanná egzisztenciája. Drámái bemutatása is nehézségekbe ütközött. Pedig sorra írta a kor problémáiba ágyazott munkáit.

Amikor 1942-ben, huszonnégy évesen a *Hősök nélkül* című darabjával debütált a Nemzeti Színházban, a siker mellett a kritikai fogadtatásból megtanulhatta, amit aztán egész életében vallott, hogy a drámaírás Magyarországon erkölcsi tett, hiszen a mű kritikai hangja érzékenyen érintette az akkori rezsim egy neves politikusát. Tanulmányban írta meg gondolatait *Nemzeti színjátszás, drámai magyarság* címmel. Sejtette, hogy nem lesz buktatók nélküli a pálya. Hubay mindig az igazságot, az embert kereste az embertelenségben, hol a görög mesterek örökérvényű gondolatai nyomán, hol a kor kataklizmákat kiváltó történéseivel szembesülve. Ezért került konfliktusba a politikával, a hatalommal. Olykor a színházi próbák közben érkezett a tiltás, olykor már eleve reménytelen látszott a bemutató.

Egyik drámakötetét Ady idézettel bocsátotta útjára: *Bennünk egy szép ország rejtőzik, mint gím a fekete csalitban*. Elmondható ez a drámáira. Bennük ott rejtőznek tragédiáink, kudarcaink, fájdalmaink. De azért ott a jelző, a szép jelentése is, mert a drámaköltő mindig felcsillantja a csalitban rejtőző reményt, az erkölcs győzelmét, amit szenvedélyesen hitt és remélt. Akkor is, ha műveiben a XX. század embere néz farkasszemet a pusztítással, a halállal, mint a *Vas Istvánnal, Ránki Györggyel* írt *Egy szerelem három éjszakáj*ában, de nem kevésbé ilyen a *C'est le guerre, A párkák,* a *Tüzet viszek,* a *Római karnevál,* a *Túszszedők,* a *Freud,* a *Hová lett a rózsa lelke?* a *Késdobálók,* a Balassi Menyhért árultatásáról írt XVI. századi komédia, a

Színház a Cethal hátán című nagyszabású műve is az örök kérdést boncolgatta, mivé lesz a világ?

De gyönyörűen tudta ábrázolni az idillt is az *Ők tudják, mi a szerelem* derűs és megható történetében. A Berliozról és egykori imádottjáról szóló egyfelvonásos remekmű.

1974-ben, megelégelve egzisztenciális helyzetének bizonytalanságát, engedélyt kért a hivataltól, hogy elvállalhassa a firenzei vendég professzorságot. 1988-ig tanította az olasz fiatalokat a magyar irodalomra, költészetre. Ingázott Budapest és Firenze között, mert ellátta közben elnöki teendőit is a Magyar Írószövetségben. Olaszországban, Franciaországban akkoriban több drámáját is játszották, ez vigasz lehetett az itthoni csendre, de ő magyar drámaíró akart lenni hazai talajon. *Az én koromban* kötete darabjai akkortájt születtek. A politika gyanakvón hegyezte fülét az áthallások felfedezésére. *A párkák, Avagy az Isten füle mindent lát* történetét hiába helyezte dél-amerikai környezetbe, hogy ott mutassa meg, hogyan működik a belügyesek lehallgató rendszere a diktatúrában, az itteni mégis magára vette, és a darab csendben lekerült a műsorról. Jó módszere volt ez a kimondatlan cenzúrának: kényszeredetten bemutatni, és aztán néhány előadás után levenni darabot.

A firenzei egyetemen jó néhányszor nyitott rá riadtan a pedellus: Professzore! Kifelé! Bombariadó! Ezek voltak azok az idők, amikor elharapódzott a terrorizmus. A vérbeli drámaíró azonnal színházba képzelt el hasonló riadalmat. Turnézó társaság kap figyelmeztetést, ha folytatni merik az előadást, felrobbantják a teátrumot. Ebbe komponálta színész barátja, Sinkovits Imre szerep álmát, a Lear királyt, mert miközben annak egy részletét adják, jön a hír, hogy alighanem a bombát rejtettek el az épületben. *Te, Imre, itt valami ketyeg* mondja a darab címe. A hazai televízió elkészítette a művet, de színpadhoz már nem jutott, még Sinkovits anyaszínházában, a Nemzetiben sem! Hubay fájdalmasan panaszolta, hogy külföldön nagyobb megértést talál, mint a hazai színházakban. A *Zsenik iskoláját* 1957-ben írta, amikor a hatalom félreállította, a börtönbeli rab monológjában a saját túlélési esélyeit boncolgatta. Hubay érzékeny antennáival felfogta a kor problémáit, darabjai arról szólnak, amiben éltünk és élünk.

Féltő gonddal figyelte a kisebbségek helyzetét, a kis népek nyelvének elsorvasztását, eltűnését. Egy nép addig él, ameddig a nyelve él. Észak-Olaszországban, a Trieszt–Velence–Udine háromszögében létezik egy kis népcsoport, nyelvüket, a friulit már csak kevesen beszélik. Sorsuk láttán a határon túli magyarság anyanyelvi problémáira látott rá, kapcsolatba került velük, olyannyira, hogy amikor elmondta, drámát akar írni

a kérdésről, lehetővé tették, hogy köztük, a neki felajánlott házban dolgozzon.

Az *Elnémulás* Hubay megrendítően szép öregkori munkája. A népet elnyomó hatalom halálra ítél egy asszonyt, aki utolsóként őrzi nemzete nyelvét. A szálló alagsorában, mint siralomházban kivégzésére vár, lehallatszik a bálteremből a megszállók borgőzös lármája. Az asszonyt renegát katona őrzi, aki beenged hozzá egy fiatal katolikus papot. A lelkészt megrendíti a fogoly sorsa, s amikor megtudja, hogy egy kihaló nyelv utolsó ismerője, a rövid éjszakán igyekszik minél több szót megtanulni tőle, hogy hírmondójuk maradhasson. Az ősbemutató a megírást követően a helyszínen volt. Aztán a szerző 85. születésnapján a Nemzeti Színház három színészének felolvasásában hangzott el. Más alkalommal egy firenzei társulat a budapesti Olasz Intézetben adott belőle részleteket, végül a Nagyváradi Színház vendégjátékában láthattuk az Aranytíz színháztermében.

De egy jelentős, hazai előadásra nem került sor.

Színház a polcon – írtam nemrégiben, Hubayra emlékezve. Az *Elektra Kiadó* gondozásában megjelent életmű sorozat az ötödik könyv után megszakadt. A hatodikra már nem juttatott pénzt a minisztérium. Pedig a magyar könyvpiacon egy drámai életmű könyvsorozatát nem lehet a bulvárosodott piaci viszonyokra bízni. Állami támogatást érdemel, mint bármi más nemzeti vagyon.

De nem csak a töredékben maradt sorozatot említettem, hanem azt is, hogy a színházaink nem veszik elő, vagy csak ritkán örökké érvényes, a korhoz szóló műveit. Életében az utolsó bemutatóinak egyike a *Hová lett a rózsa lelke?* című darabja a debreceni Csokonai Színház után a budapesti Nemzetiben volt. A debrecenit Lengyel György rendezte, Hubay szinte végig jelen volt a próbákon. Dramaturgja voltam a produkciónak, láttam, milyen szenvedéllyel figyeli munkája alakulását. A próbák után – mint szokása volt – hosszan elemezte a jellemeket. Mindig sokat tudott a művei hátteréről, a történelmi, társadalmi kulisszákról. Wilson amerikai elnök és a híres balettművész, az orosz Nyizsinszkij elképzelt találkozásáról szól 1919 áprilisában egy svájci hotelben. A világ sorsát vitatja a békét hirdető politikus és a világ szenvedését átélő művész. Napjaink témája. Ahogy Hubay más darabjainak témái is.

Nem beszéltem az esszéköteteiről. *A dráma sorsa, Apokrif találkozások, Napló nélkülem, Talán a lényeg, Úton és itthon, Végtelen napjaim* kiváló prózák, mondhatnám: esszé- egypercesek érdekességükkel, bölcsességükkel. Műveltség, világirodalmi – naprakész – tájékozottság árad belőlük. Memóriája legendás volt, szellemi képessége a kilencvenes éveiben sem

hagyta el. Kenyeres Zoltán professzor, Hubay régi barátja szokta emlegetni, ha munkája közben elakad például egy vers vagy verssor felidézésében, nem a könyvek után nyúl, hanem Miklósnak telefonál, aki máris mondja a keresett idézetet.

Utazott, érdeklődött, dolgozott. Látása megromlott, de ha valamelyik európai színház meghívta, repülőre szállt. Golyóstollával nagy, kusza, mert vakon rajzolt betűivel is írta jegyzeteit még a repülőn is. Dedikációi lefutnak a lap szélén. Darabjait minden újabb kiadás előtt ittott átjavította. Mintha a művek egy nagy, soha be nem fejezhető mondatok lennének a világról.

Legutolsó drámája, a *Pápalátogatás* közismert empátiájáról tanúskodik. A Romániába látogató pápát epedve várják a csángók, akiknek a legnagyobb szükségük lenne a támogatására. De azzal, hogy nem lehet megszervezni a védelmét, elmarad a látogatás. A csodát várók azonban támasztanak maguknak egy csodát, hogy hihessenek. A darab inkább csak búcsúzó gesztus, de az örökös törődés jelképe.

Firenzei kiutazása a tanári állás elfogadására bürokraták okoskodásába ütközött, Aczél segítségét kérte. Meg is kapta, de Aczél azzal bocsátotta el, hogy jegyezze meg, ha elmegy, megszűnik magyar írónak lenni.

Nem szűnt meg. Hubay magyar író volt és maradt. Az ő magyarsága európai. Az egyetemes európai kultúrába természetesen beletartozó magyarság. Ezzel tett minden hangzatos hazafiságnál, zászlólengetésnél többet a magyar géniuszért.